

Istoria cărții românești. Documente de arhivă

Receptarea Pravilei de la Govora – perspectivă comparativă

Dr. Gabriela Rusu-Păsărin

Universitatea din Craiova și Radio Oltenia Craiova

E-mail: gabrielarusu.pasarin@yahoo.com

Dr. Gabriela Rusu-Păsărin este conferențiar la Facultatea de Litere a Universității din Craiova, unde susține cursuri de comunicare audiovizuală, comunicare politică, comunicare și persuasiune. A publicat cărți, articole și studii în domeniile: comunicare în spațiul public, jurnalism cultural, etnografie și folclor. Este realizator-coordonator la Radio Oltenia Craiova (post public regional al Societății Române de Radiodifuziune), promovând astfel o perspectivă aplicată a jurnalismului cultural și a comunicării audiovizuale.

Rezumat

Prima carte de legi în limba română (1640), Pravila de la Govora, sau Mica Pravilă este totodată un corpus referențial de tradiții și credințe populare referitoare la ceremonialul existențial. Scopul este de a realiza o analiză comparativă a celor două nivele de referință, mentalul tradițional românesc și rigoarea bisericească, cea din urmă funcționând sub influența stravechilor legi bizantine și a canoanelor stabilite de sinodul Bisericii Orientale. Credințele populare și pravila bisericească denotă convergențe și divergențe în modul în care sunt îndeplinite ritualurile existențiale: botezul, căsătoria și funeraliile, acestea motivând funcționarea stereotipului datorită constrângerilor impuse de credința religioasă și de cele populare.

Cuvinte cheie: Pravila de la Govora, norme bisericești, datini, legea pământului, ritualuri existențiale

“De nu există rânduială, asta înseamnă că toate alea au să moară. Unde nu e rânduială, nu e lege și, unde nu e lege, nimic nu poate să dureze” (E. Bernea)

Viața în context intra și extrafamilial s-a derulat ab initio după rigori impuse și autoimpuse. Confirmarea s-a produs după receptarea referențială și receptarea critică. Referențialul este liber asumat prin cunoaștere sau

impus de comunitate (familii au, în extensor, societate). Este cunoaștere și confirmare în consecință, sau supunere (acceptare a normei ca o lege scrisă sau nescrisă a mediului social).

H. Bergson (1) a susținut printr-o recunoscută pledoarie în epocă referitoare la morală și religie că există societăți umane care nu au nici știință, nici artă, nici filosofie. N-a existat însă societate fără religie. Și totuși, societățile au avut ca un cod permanent obiceiurile și datinile care au funcționat și mai funcționează încă drept prin nivel al eticii heteronome (impuse de microuniversul familial în satul patriarhal).

Universul rural românesc a transmis consecvent cu titlu de lege nescrisă, lege a pământului, un set de norme comportamentale care reglau relațiile intra și extrafamiliale. Integrarea în comunitate, dincolo de microuniversul familial constituit din casă (ca localizare spațială) și neam (ca axă temporală) se realizează numai din perspectiva moștenirii de familie, o zestre atavică de necomentat și imposibil de ignorat. Se defineau astfel sisteme care urmăreau “să călăuzească viața oamenilor ca viață”. (2) Iar viața avea două paradigme morale și implicit comportamentale din care derivau “legile” pământului: credința populară, datina (după formula “așa au pomenit”, “așa se știe”) și credința religioasă (după formula “crede și nu cerceta”).

La începutul secolului al XVII-lea publicurile erau structurate în cel mult două mari grupuri (cel ce respecta cuvântul preotului și-l asociază cu datina, obiceiul popular, nonconformiștii nefiind acceptați de comunitate, și cel reprezentat de cei care respectau fie prioritar normele bisericii – implicit pe cele ale credinței populare, prin asociere – fie normele de conduită impuse de datina populară).

Funcția persuasivă revenea acelei norme care se găsea în cele două registre de referință (credința religioasă și credința populară). Ca argument suplimentar, calendarul religios era asociat cu calendarul popular, interdicții și “dezlegări” (aprobări) fiind valabile pentru ambele cadre referențiale.

La începutul sec. al XVII-lea funcționa dreptul “nescris”, pe care l-am putea numi pe bună dreptate obiceiul pământului, adică chiar și în vorbirea obișnuită este numit de către moldoveni cu un cuvânt slavon obicei. (3)

Comportamentul tradițional al țaranului este axat pe trei raporturi ce funcționează symbiotic: cu sine, cu ceilalți și cu Dumnezeu. Gradele de implicare, ca și diferențele de atitudine variază de la respect la indiferență, de la teamă la pioșenie.

Constrângerile funcționează mult mai bine decât asumarea benevolă, de aceea sunt stipulate și în lege și în datină interdicții, pedepse concis formulate.

În esență este ideea de ordine: o ordine a lumii materiale, o ordine a spiritului (în care divinitatea și omul colaborează) și o ordine socială, care mediază între cele două și constrângerile sociale. Este, în altă formulare legea omenească și legea dumnezeiască: “cea dintâi trebuie să meargă după ce-a de a doua; altfel nu știi când cazi în păcat”. (4)

Sfatul bătrânilor din satul patriarhal îi va succeda la sfârșitul secolului al XVII-lea o altă categorie, dregători de divan cu atribuții judecătorești.

La sfârșitul sec.al XVII-lea exista și o altă categorie de dregători de divan cu atribuții judecătorești: vornicii de poartă sau de gloată în Moldova și portarii sau vornicii al doilea în Țara Românească. Sarcina lor era de a judeca “trebile mărunte la porțile palatului domnesc” [deci în cadrul comunității], pedepsesc pe familiile desfrânate, dacă vreo fată s-a greșit cu vreun stricat sau a fost necinstită cu forța poruncesc să fie cununați de preot după datina bisericească atunci când amândoi sunt din popor, iar dacă vreuna din părți este născută din oameni mai de cinste, raportează domnului” (5).

În hrisovul elaborate de Leon Tomșa (Ț.Românească, 15/25 iulie 1631) se prevedea ca judecata să nu se facă cu mită sau pe voia boierilor, ci pe dreptate “după pravila creștinească”.

Judecata domnului în marele divan era în sec. al XVII-lea în primul rând instituția supremă de apel, unde procesele erau rejudecate și numai în anumite cazuri domnul cerceta personal “pricinile mai grave sau criminale”. (6)

Pedepsele erau stabilite prin “obicei” (tradiție), prin prevederile pravilelor, domnul putând însă aplica orice pedeapsă.

Din a doua jumătate a secolului al XV-lea în Țările Române extracarpatice, s-a apelat la normele scrise ale dreptului canonic (pravilele bisericești, legea lui Dumnezeu) și ale dreptului imperial bizantin (legile împărățești). Acestea încep să fie traduse în românește.

Nomocanoanele îmbinau dreptul canonic cu cel laic, civil dar mai ales penal.

În mânăstiri se copiau “pravile mici” sau chiar “sbornice” care sancționau delictele doar pe plan moral. Cel ce era judecător era față bisericească de rang inferior. Acestea erau de utilitate juridică practică, “neavând nimic comun cu cărțile morale”.

Un nomocanon sau pravilă mică, compolație sud-dunăreană uzitată în Țările Române înainte de 1640, a fost tipărită din porunca lui Matei Basarab, cunoscută sub numele “Pravila mică de la Govora”.

“Cartea românească de învățătură” (1646) alcătuită de Eustratie (Dragoș Istratie) cuprinde toate aspectele infracționale ale societății din sec. XVI.

În 1652 apare “Îndreptarea legii” la Târgoviște, lucrare cu caracter enciclopedic a dreptului scris laic și religios.

Pravilele sunt primele coduri de legi. Pravila de la Govora cuprinde canoanele Apostolilor, ale Soboarelor și ale Părinților Bisericii și unele capitole cu referire la mireni. Este un “îndreptariu de lege” pentru uzul clericului. Este un manual de educație pentru reglementarea raporturilor dintre oameni, de aici legătura cu datina.

“Pravila de la Govora” sau “Pravila cea mică” alcătuită pe baza izvoarelor vechi ale dreptului scris românesc cuprinde dispoziții de drept bisericesc și drept laic. (7) Acestea nu sunt redactate într-o formă sistematică, pe ramuri sau instituții, de aceea normele de drept civil alternează cu cele de drept penal.

“Normele de drept penal sunt elaborate într-o formă corespunzătoare concepției religioase asupra infracțiunilor și pedepselor. Astfel, infracțiunea era socotită păcat, iar pedeapsa ispășire (“păcatul uciderii”). (8)

Fapte ca omorul, insulta, calomnia, vrăjitoria sunt incriminate. Pedepsele sunt clasificate în pedepse fizice (bătaia, mutilarea, pedeapsa capitală) și pedepse duhovnicești (mătănnii, rugăciuni, posturi).

Sunt puține documente de epocă păstrate care să se fi bazat pe hotărârile luate privind text de lege pravila bisericească. Explicația este simplă: cele mai multe prevederi sunt legate de relațiile de rudenie, de codul comportamental în timpul sărbătorilor religioase și mai puțin cele de proprietate.

Hotărârile de drept penal sau familial se dădeau în formă orală, iar dacă se dădeau în formă scrisă nu se percepea textul din pravilă care a stat la baza hotărârii.

Un exemplu celebru a rămas în istorie: Hrisovul lui Alexandru Iliăș din 23 decembrie 1616 menționează că în procesul de moștenire dintre cele două fiice ale lui Mihai Viteazul – Florica (legitimă) și Maria (naturală) – hotărârea s-a dat pe baza pravilei, iar procesul a fost câștigat de către fiica legitimă”. (9)

Și în datinile populare cele mai multe interdicții și, în consecință, reglări de comportament se referă la mediul familial, întregul complex ceremonial existențial (naștere, nuntă, moarte) fiind structurat pe binomul se face/nu se face.

Ca element comun în cele două forme ce reglementau normele de comportament reperăm *proba orală*: mărturia simplă, jurătorii și jurământul cu brazda. Jurătorii depuneau în biserică un jurământ că vor “proceda cu dreptate”. (10)

Era proba cea mai răspândită și purta numele de “lege” ca și Legea țării. Hotărârea era mai importantă decât legea scrisă: acela care a câștigat procesul se spunea “s-a apucat de legi”, cel ce a pierdut, “a rămas de lege”. De unde și vorba în popor: e în afara legii = a rămas de lege.

Ca simbolism judiciar a funcționat jurământul cu brazda, un adevărat ritual funcțional în concepția populară, o concepție în acest caz animistă, a pământului zeificat.

Biserica a înlocuit brazda de pământ purtată pe umeri cu “carte de blestem”, proba în sine rămânând timp de secole.

Obiceiul tradițional a fost izvorul esențial și unic al dreptului românesc, iar pravilele au fost aplicate în activitatea judiciară.

Ca sistem de legi ce ordonează viața comunității, stabilind interdicții și pedepse, “Pravila de la Govora” reunește și credințe populare, ca suport al dreptului scris românesc. Un exemplu: “Părinții și moșii au cuvânt greu; cuvântul lor pică așa ca o lege că ei vin de la Dumnezeu; e rânduială de la început. Cuvântul lor trebuie ascultat”. (11) Astfel funcționează cuvântul ca lege nescrisă, dar niciodată încălcată. Este în fapt o morală tradițională românească axată pe criteriul dreptății, al rușinii și buneicuviințe, al respectului și al fricii de păcat.

Familia întemeiată pe aceste criterii era protejată de dreptul scris românesc valabil la acea dată 1640 în Pravila de la Govora și de legea pământului.

Supunem atenției câteva aspecte: “Cine se va însura într-altă credință, fetele și feciorii, unii ca aceia să aibă pocăință în 5 ani, așisderea și popii ceia ce-i vor cununa, și aceia să aibă pocăință 3 ani afară de biserică”. (12)

Este un respect pentru credință și imperativul de a transmite prin intermediul familiei întemeiate. În aceeași zonă a repudierii se plasează cei ce nu doresc să se căsătorească:

“Cine se scârbește de nuntă a se însura, sau muiere a dormi cu bărbatul ei, sau bărbatul a dormi cu nevasta lui... anatema să fie una ca aceia”.

Sunt stipulate interdicții în derularea relațiilor de familie, statuându-se astfel poziția fiecărui membru și respectându-se cadrele de sărbătoare:

... să nu greșească cu muierea până la paști (13) călugărițele sunt „schimnice” și „neschimnice”,

... nici în postul mare nu se pot ține de păcate.

De va fi făcut și malachia, ce se zice păcat cu mâna, sau cu alt ce, întru postul mare, nici acela să nu se împărtășească până la Paști. (14)

Abaterile de la normele de conduită în zilele „cu țineri” sunt reperate de comunitate. Sunt știuți cei ce nu se spovedesc, cei ce petrec în zile de post. Prăznuirea preoților se face în rugăciuni și nu în petreceri. În mediul

familial, când femeile petrec între ele este „fisură” în normalitate și este îngăduită doar în momentele de Prag.

Boboteaza este un asemenea moment, care închide ciclul sărbătorilor de iarnă (12 zile de la Crăciun la Sf. Ion, reducția simbolică a anului). În zona Oltenia în această zi femeile petreceau între ele, bărbații le dădeau bani și bucate, considerând că o dată în an femeia e „mai mare decât bărbatul”. În Moldova până la începutul veacului XX în ziua de Sf. Ion se ținea sărbătoarea numită tontoroiiul femeilor. Femeile puteau lipsi de acasă, puteau petrece în voie.

Este o încălcare a codului comportamental, dar este acceptată în numele unui obicei perpetuat .

Nu erau însă permis nici în „Pravila de la Govora”, nici în datinile și credințele populare ca femeile „să ia chip drăcesc” sau să practice vrăjitoria.

Romulus Vulcănescu precizează în „Etnologie juridică” (15) interdicția aplicată femeilor de a de deghiza, a purta măști îmbrăcate în haine bărbătești, adică dacă luau „chip drăcesc”.

În Pravilă se spune:

... cine poartă farmece și ierburi la grumazul lui, are parte de slujirea bozilor (16)

Nu sunt uitați să fie pedepsiți creștinii

... care țin lucru eretic (17),

cel „lepădat de creștinătate” poartă anatema, și

.... cine ia mana grâului sau altceva dintr-acelea, aceste iată știu lucrul dracului ori din vin, ori din pâine, ori dintr-alte ce. (18)

Codul de comportament comunitar prevede în pravila bisericească respectarea normelor moralei creștine, practicii religioase, sorginea acestuia fiind viața comunitară rurală. Femeile, cele ce „făceau cu necuratul” erau cunoscute, dar despre ele se vorbea în șoaptă, pe ascuns, nu li se permitea să intre în biserică, chiar dacă erau „iertate” (bătrâne ca vârstă biologică), nu li se permitea să participe la ceremonialurile existențiale (naștere, nuntă, moarte), nu puteau frământa pâinea rituală, erau altfel spus, în afara „rânduiei”. Sunt astfel desemnate cadrele de comportament comunitar și se precizează excepțiile ce trebuie sancționate, formulându-se și pedeapsa: înlăturarea de la viața comunitară în momente cruciale, când integritatea morală era considerată normă.

Familia este protejată atât prin dreptul scris, cât și în credința populară. Sunt amendate și repudiate de comunitate abaterile de la normalitate, de la “așa a lăsat Dumnezeu”.

Ceremonialul de nuntă este un ceremonial complex, ca număr de acte rituale cu multiple ramificații și ca număr de participanți din comunitate. Consfințirea căsătoriei se face respectând reguli stricte de rudenie.

În Pravila de la Govora, rudenia „se împarte în trei rânduri: cei ce au născut-părinții, moșii și strămoșii, cei născuți dintre noi, ce se zice feciorii, fetele, nepoții, nepoatele și cei ce se țin de rudă „ce se zice frații și surorile”.

Vârsta trebuie să fie cea biologică, aceea care să ateste capacitățile de procreare.

Omul să fie de 15 ani și așa să intre întru nuntă, iar muierea să fie de 12 ani. (19)

Tinerii trebuie să primească binecuvântarea părinților.

Pravila, ca orice cod de legi, precizează cine nu trebuie să se căsătorească: până la al treilea rând de veri, verii primari (reprezentând a patra spiță), verii de-al doilea (a șasea spiță), verii de-al treilea (a opta spiță). Cei din a opta spiță, spune Pravila, n-ar trebui să se căsătorească, dar dacă se întâmplă acestora „cu neștiință, nici într-un chip a fi aceia să se despartă”. (20)

De aici probabil blestemul „până la a șaptea spiță” (nepermis), păcatele ce le pot ispăși în numele cuiva până la spița a șaptea.

Tot în Pravilă stă scris că un bărbat peste 45–50 de ani să nu se căsătorească,

Să nu-l primească sfânta și cinstita biserică a lui Dumnezeu. (21)

Dacă o familie se destramă din cauza unui bărbat, pentru a-i lua femeia

Să nu cuteze nimeni a-i cununa pe dânșii (22)

Sunt și interdicții în timpul căsătoriei:

Să aibă două paturi, în ele să se culce duminica și în alte zile sfinte și la praznice domnești, și în săptămânile mari. (23)

Familia este sfântă. Spațiul astfel sacralizat trebuie păstrat neîntinat, iar soția trebuie să întrețină „focul dragostei”. Pravila sancționează atitudinea de distanțare afectivă între toți.

Cine se scârbește de nuntă a se însura, sau muiere a adormi cu bărbatul ei, sau bărbatul a dormi cu muierea lui, și va grăi cineva că nu-s destoinici ca aceia împărăția cerului, anatema să fie unii ca aceia. (24)

Nașii sunt părinții sufletești și trebuie respectați. Lor trebuie să li se facă „mare cinste”.

Și dragoste li se cade decât părinți trupești. (25)

Pravila oferă și o explicație acestei poziții privilegiate a nașilor:

... părinții cei trupești, blestemul dezrădăcinează din temelii, iar cei sufletești, sufletul pierd. (26)

Blestemul de părinți este cel mai greu, atrage moartea fizică. Nașii, fiind investiți ritual, pierd sufletul, dar nu pot aduce nenorocire, cum ce e sfânt doar protejează, nu pedepsește fizic.

În calendarul popular la o mare sărbătoare, de Florii, în zona Olteniei, la Izbiceni, județul Olt este consemnat un obicei numit semnificativ „Iertarea de Florii”.

În prima sărbătoare a Floriilor după nuntă, tinerii căsătoriți merg la părinți și la nași pentru a-și cere iertare pentru ceea ce le-au greșit cu fapta sau cu vorba. Se îmbracă în mire și mireasă, astfel amintind de momentul nunții. Retrăiesc încă o dată tensiunea emoțională a actului nuntirii.

Merg la biserică. Preotul face slujbă și îi spovedește. Este momentul de taină, când greutățile începutului de drum sunt împărțite preotului. Grație tainei spovedaniei, nimeni nu va ști vreodată cât de greu a fost începutul de drum, acceptarea în noua comunitate sau în noua casă, cea a socrilor.

Imaginea bisericii pline cu mirese este inedită. La nuntă miresele nu aveau voie să se întâlnească, iar, dacă acest fapt se-ntâmpla, miresele sau nașele schimbau câte o agrafă între ele. Era un gest de anulare a prezenței maleficului prin folosirea fierului, obiect cu valențe apotropaice.

Acum însă miresele dintr-un an stau alături în Casa Domnului. Este o imagine care amintește de curțile regale, cu domnișoarele de onoare în rochii diafane.

Și totuși, ceva lipsește. Este învelitoarea, paliura, coronița-însemn al fecioriei, al nenuntirii. Unele poartă batic alb, rigoare pentru prezența în biserică a femeii (să nu fie cu capul descoperit).

Rochia de mireasă este singura care amintește de momentul nuntirii. Și poate prezența ginerelui la fel de emoționat ca atunci, luând pe umerii săi responsabilitatea destinului unei familii.

„Miresele de la Izbiceni” reprezintă un fapt unic, inedit, o oprire a timpului, nuntit cu clipa trecătoare. Miresele de la Izbiceni cer iertare părinților și părinților spirituali în ploaia de flori a primăverii. Prin transfer de simbol, primăvara-anotimp al timpului circular al veacului linear se vrea anotimp al timpului linear al veacului de om. O dorință motivată de trăirea pleneră a tinereții, care nu-și liniștește niciodată privirea pe cumpăna albă a senectuții.

Miresele de la Izbiceni sunt dovada reiterării sărbătorii spirituale, ceea ce se face pentru a păstra bucuria începutului.

După slujbă, tinerii căsătoriți se plimbă prin sat sub privirile pline de admirație ale celor ce văd în miresele Floriilor tinerețea fără bătrânețe.

Fac apoi un popas la nași pentru a depăna impresiile acestei sărbători și pentru a cere sfatul pentru ce va fi să mai fie.

„Iertarea de Florii” rămâne o poveste frumoasă la Izbiceni Oltului, reiterată ori de câte ori explozia de flori a-ntâmpinării Domnului împlinește gândul cel bun al tinereții sub semnul cuviinței și pioșeniei.

Pravila de la Govora – primul cod de legi bisericești precizează ierarhia rudelor, ceea ce în mentalitatea tradițională funcționa ca lege de neîncălcat. Satul nu recunoaște căsătoriile între rude, considerându-le incestuoase, iar copiii rezultați din aceste relații erau considerați damnați.

“Pravila de la Govora” definește clar rudenția și treptele acesteia:

“Rudenia este anume și se găsește între oameni și se împarte în 3 rânduri, spre cei de sus, și spre cei de jos, și despre cei de mijloc. Cei de sus sunt ceia ce au născut și ce nasc, ce se zice, părinții, moșii și strămoșii, iară cei de jos sunt ceia ce se nasc dintre noi, ce se zice feciorii, fetele, nepoții, nepoatele, iară cei din mijloc sunt cei ce se zice la arătare, ca niște străini nouă, ce se țin rude, ce se zice frații, surorile. Și ce sunt din dânșii 3 despărțituri sunt și opresc rândurile ce se nasc fețele nuntiiilor”. (27)

Pentru a nu se crea confuzie în ierarhizarea și denominarea rudenilor, “Pravila cea mică” stabilește “rândurile și hotarele”:

– “un rând și hotarul dinții ce e de la sfântul și mântuitorul botez”;

– “al doilea rând și hotar”, “ce e rudenie după sânge trupesc”;

– “al treilea rând și hotar”, ce se nasc din cei nuntii, ce se zice din adăugarea cuscrilor”. (28)

Mentalitatea tradițională a sancționat iubirile vinovate, “cu păcat”, le-a ridiculizat în versuri satirice și le-a expus oprobriului public în sărbătoarea Lăsatului de Sec, strigarea peste sat. Într-un cântec din Vâlcea, imaginea este sugestiv marcată:

Foaie verde ș-o sulfină,
Fină, fină și iar fină,
Ia-mă și pi la grădină
Să te iubesc ca pi-o strină.
Nașule, n-o fi păcat,
Trei copii mi-ai botezat,
Pe mine m-ai cununat?
Finișoară, nu-i păcat
C-are nașu la parale,
Face cruci și sărindare,
Le pune la drumul mare,
Cine-o trece să se-nchine,
Să fie finii de bine,
Nașului de sănătate
C-a iubit finele toate!

“De opriri” amintește și pravila, clasificând relațiile interzise:

- “nașul de fata lui cea botezată, și de mama ei, și de sora ei”, dar nu sunt “oprite” relațiile cu “alte rude de pe mamă și de pe tată”;
- nu pot să se căsătorească fina cu fiul nașului, cu nașul cel mic, “să se despartă unii ca aceia”;
- nu se pot căsători “rubedeniile trupești”, părinții cu feciorii, frații cu frați, nici verii primari, nici verii de-al doilea și nici verii de-al treilea. Abia “feciorii celor de ai treilea veri primari, să se strângă și să se împreune nunții cu lege”.

În cazul relațiilor interzise din familie, cu rude ce nu sunt de sânge, pedepsele sunt

de expulzare din comunitate:

- în cazul relațiilor ginere-soacră, soacra este cea pedepsită:
“...să se călugărească într-o mănăstire și să slujească lui Dumnezeu pentru sufletul ei, iar acel bărbat să petreacă cu muierea lui și să robească drept acele păcate, în 15 ani, că ia certare de la duhovnicul lui”. (29)

Rudenizarea este o relație specială între persoane, fie de sorginte biologică – rudenie de sânge, fie bazată pe principii religioase, rudenia prin alianță.

Alianța este generată de relațiile dintre familiile tinerilor căsătoriți (cuscrial) sau rudenie spirituală (rezultat al botezului sau cununiei).

“Spitelor” și “hotarelor” stabilite de pravila bisericească le corespund relațiile de rudenie de sânge pe linie directă, suitoare sau coborâtoare și pe linie colaterală (fiecare cu grade după numărul generațiilor ce se interpun între rudele respective).

Tiparul social al obștei sătești era respectat cu sfințenie pentru a nu atrage pedeapsa divină. “Sângele” amestecat era un blestem al neamului datorită încălcării rigorilor de înrudire. Biserica a avut un rol hotărâtor în acțiunea de purificare a relațiilor prin stabilirea unor norme morale de comportament între rudele prin alianță.

Căsătoria a păstrat multe elemente tradiționale daco-romane și interferențe ale bisericii creștine. Datina (obiceiul) în mediul rural a fost căsătoria prin “vederea în ființă” și “urmare de vorbă”. Se permitea astfel tinerilor să se cunoască.

Noile regulamente juridice vor înlocui la sfârșitul secolului al XVII-lea obiceiul, datina, care funcționau ca lege. Este evident însă fondul comun al datinei și al pravilei bisericești, pedepsele similare (excludere, izolare, pocăință).

Concepția care stă la baza procedurii juridice este ca judecata să se realizeze “după lege și dreptate”, “după dreptate și după obiceiul țării noastre”. (30)

“Legea sau obiceiul sunt Legea Țării, iar dreptatea este morala epocii, conștiința juridică, aceea care trebuie să vegheze la respectarea moravurilor, la justa interpretare și aplicare a legii” (31).

Și poate ca element definitoriu pentru modul imperativ al transmiterii și respectării codului de legi bisericești, Pravila, și al tradiției populare este moștenirea testamentară, în dublă formă: testamentul oral și scris. Testamentul oral numit “limba de moarte” se făcea în prezența martorilor, preotul fiind în cele mai multe cazuri martorul principal. El reprezenta și autoritatea civilă și pe cea religioasă, dublu statut pentru două registre referențiale: legea bisericească și legea pământului.

Proverbele în limba română au avut o circulație mare în epocă și au contribuit la impunerea dreptului scris. Transmiterea lor pe cale orală în mediul laic și clerical a determinat recunoașterea lor unanimă ca “legi ale pământului”, cu finalitate practică, fiind aplicate în activitatea tuturor instanțelor.

Ele nu au fost însă numai o respectare datorită statului de lege scrisă. Au fost acceptate și ca un corpus de datini populare, cu forță persuasivă mult mai mare. Formula “așa cum am pomenit”, “așa e legea pământului”, este mai puternic resimțită decât legea dată de domnie.

Codul circumstanțial comunitar este asimilat de codul cutumiar ancestral, ale cărui resorturi de funcționare nu se mai cunosc, dar “așa s-a pomenit” și “e lăsat cu limbă de moarte” să nu se încalce legea pământului.

Activitatea juridică din secolele XVII–XVIII a consemnat aplicarea primelor pravile și importanța lor pentru evoluția dreptului scris românesc. Pravilele bisericești sau canonice sunt pragmatice și din această caracteristică rezultă receptarea lor cu preponderență față de pravila obștească sau legea țării.

„Pravila de la Govora” este o sinteză elocventă a legilor bisericești și a datinilor populare, cadru legislativ de norme morale necesare derulării unei vieți “fără păcat” în fața comunității și a divinității.

Note bibliografice

- (1) BERGSON, H. *Cele două surse ale moralei și religiei*. Iași: Editura Institutului European, 1992.
- (2) FLEW, A. *Dicționar de filosofie și logică*. București: Editura Humanitas, 1996.
- (3) CANTEMIR, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. București: Editura C. Măciucă, 1961, pp. 246–247.
- (4) BERNEA, E. *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*. București: Editura Humanitas, 2005, p. 182.
- (5) CANTEMIR, Dimitrie., *Op. cit.*, pp. 206–209.

- (6) *Ibidem*, pp. 250–275.
- (7) VALDMAN, Traian. Principalele probleme de drept bisericesc cuprinse în vechile legiuiri ale Țării Românești. În: *Glaspul bisericii*, XXX, 1974, 3–4, p. 270.
- (8) CERNEA, Emil; MOLCUȚ, Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Editura Press Mihaela S.R.L., 2001, p. 129.
- (9) *Ibidem*, p. 130.
- (10) GHIBĂNESCU, Gheorghe. *Surete și izvoade*, 1907, vol. 2, nr. 31–1606 zăpis. *Documenta Romaniae Historica*, B, vol.V nr.10 (1551 iunie 6).
- (11) BERNEA, Ernst. *Op. cit.*, p. 267
- (12) *Pravila bisericească numită Cea Mică. Tipărită mai întâiu la 1640, în Mănăstirea Govora, publicată acumu în transcripțiune cu litere latine de Academia Română, Bucuresci, 1884*, adusă la zi de Pr. Gheorghe I. Petre-Govora la anul 2004 (text adaptat), p. 51.
- (13) *Ibidem*, p. 35.
- (14) *Ibidem*, p. 35.
- (15) VULCĂNESCU, Romulus. *Etnologie juridică*. București: Editura Academiei R.S.R., 1970.
- (16) *Pravila bisericească numită Cea Mică. Tipărită mai întâiu la 1640, în Mănăstirea Govora, publicată acumu în transcripțiune cu litere latine de Academia Română, Bucuresci, 1884*, adusă la zi de Pr. Gheorghe I. Petre-Govora la anul 2004 (text adaptat), p. 96.
- (17) *Ibidem*, p. 47.
- (18) *Ibidem*, p. 51.
- (19) *Ibidem*, p. 81.
- (20) *Ibidem*, p. 83.
- (21) *Ibidem*, p. 85.
- (22) *Ibidem*, p. 86.
- (23) *Ibidem*, p. 68.
- (24) *Ibidem*, p. 63.
- (25) *Ibidem*, p. 26.
- (26) *Ibidem*.
- (27) *Ibidem*.
- (28) *Ibidem*, p. 81.
- (29) *Ibidem*, pp. 84–85.
- (30) *Documenta Romaniae Historica*, B, vol. V nr. 10 (1551 iunie 6).
- (31) CERNEA, Emil; MOLCUȚ, Emil. *Op. cit.*, p. 124.

Bibliografie

- BARNARD, Allan. *History and Theory in Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- BERGSON, H. *Cele două surse ale moralei și religiei*. Iași: Editura Institutului European, 1992.
- BERNEA, Ernst. *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*. București: Editura Humanitas, 2005.
- CANDREA, Ion Aurel. *Iarba fiarelor*. București: Cultura Națională, 1928.
- CANTEMIR, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. București: Editura C. Măciucă, 1961.

- CERNEA, Emil; MOLCUȚ, Emil. *Istoria statului și dreptului românesc*. București: Editura Press Mihaela S.R.L., 2001.
- COMAN, Mihai. *Introducere în antropologia culturală. Mitul și rutul*. Iași: Editura Polirom, 2008.
- Documenta Romaniae Historica*, B, vol. V nr. 10 (1551 iunie 6).
- FLEW, A. *Dicționar de filosofie și logică*. București: Editura Humanitas, 1996.
- GHIBĂNESCU, Gheorghe. *Surete și izvoade*. vol.2, nr. 31–1606, 1907, zăpis.
- LINTON, R. *Fundamentul cultural al personalității*. București: Editura Științifică, 1968.
- MIHĂILESCU, Vintilă. *Antropologie. Cinci introduceri*. Iași: Editura Polirom, 2007.
- RUSU-PĂȘĂRIN, Gabriela. *Calendar popular românesc*. Craiova: Fundația Editura Scrisul Românesc, 2005.
- RUSU-PĂȘĂRIN, Gabriela. *Flori de gheață*. Craiova: Fundația Editura Scrisul Românesc, 2006.
- VALDMAN, Traian. *Principalele probleme de drept bisericesc cuprinse în vechile legiuiri ale Țării Românești*. În: *Glasul bisericii*, XXX, 1974, 3–4.
- VULCĂNESCU, Romulus. *Etnologie juridică*. București: Editura Academiei R.S.R., 1970.